

ЛИС (ЛИСИЦЯ) І ВОВК (ВОВЧИЦЯ) В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Крашеніннікова Т. В. Лис (Лисиця) і Вовк (Вовчиця) в інтерпретації української літературної казки ХІХ століття.

У статті висвітлюються особливості трактування традиційних казкових персонажів Лиса (Лисиці) і Вовка (Вовчиці) в текстах літературних казок ХІХ століття, а також авторські особливості її творців.

Ключові слова: казка, народна казка, літературна казка, порівняльні конструкції, зооніми.

Krasheninnikova T. V. Lys (Lysytsya) and Volk (Vovchytsya) in interpretation of Ukrainian folk literary tale of XIX century.

В статті освещаются особенности трактования традиционных сказочных персонажей Лиса (Лисицы) и Волка (Волчицы) в текстах литературных сказок XIX века, а также авторские особенности её творцов.

Ключевые слова: сказка, народная сказка, литературная сказка, сравнительные конструкции, зоонимы.

Krasheninnikova T. Fox (Vixen) and Wolf (She-wolf) in interpretation of Ukrainian folk fairy-tales in XIX century.

The interpretational particularities of traditional tales' characters as Fox (Vixen), Wolf (She-wolf) are reflected in this article. Authors' features of their creatures are also analysed.

Key words: tale, folk tale, fairy tale, literary tale, comparative constructions zoonyms.

З давніх-давен образи звірів, птахів, плазунів, комах, земноводних, риб, фантастичних істот відіграють важливу роль у культурному світогляді українського народу. Основи наукового вивчення вітчизняної фауни були закладені в ХVІ–ХІХ століттях. Серед дослідників тваринного світу народної казки варто відзначити О. Потебню, М. Костомарова, М. Сумцова, Г. Булашева, Г. Сухобруса, В. Крука, І. Березовського, Л. Дунаєвську, В. Давидюка, (художня структура казкових сюжетів про тварин) та інших. Казкові зооніми були об'єктами вивчення в дисертаційних дослідженнях Я. В. Закревської, О. Ф. Леонтєвої, С. Д. Карпенко, О. П. Карабути, Я. М. Шебештян та інших. Але на основі літературних казок ХІХ століття увага зосереджувалася побіжно, переважно фіксуючи їх наявність.

В українських казках про тварин засобами сатири і гумору, індивідуалізованої мови, пересипаної дотепними жартами, примовками, відтворюються типові риси національного характеру українського народу [4, с. 919–921]. Тваринний світ, насичений порівняльними конструкціями, є суттєвою частиною казкового середовища, в якому розкриваються споконвічні питання людства – добро і зло. То ж цілком закономірно, що персонажі народної казки трансформувалися українськими письменниками в художньо оброблені тексти літературної казки. Серед лісових мешканців переважає персонаж ЛИС. Саме він був найчастіше героєм літературних казок ХІХ століття, завдяки своїй спритності, непередбаченості та хитрості. Про нього писали Александров, Манжура та Франко. Лише

Франко та Манжура, створюючи казки на подібний сюжет, надали своїм персонажам імена. Якщо у Франка ЛИС має ім'я *Микита*, а в казці «Фарбований лис» з'являється його псевдонім *Гостромисл*, то у Манжури протягом твору лиса називають *Микитою*, *Рудим*, *Лисовином*. Я. Закревська помітила, що назва *Микита* в народних казках не є закріпленою за лисом. Але слово *Микита* з узагальненим значенням (*микитити*) часто зустрічається в народній мові зі значенням «набрехати, перекрутити, хитрувати». Очевидно, така емоційна насиченість слова *Микита* спонукала Франка назвати ним лиса. Дослідниця також звернула увагу, що задовго до І. Франка польський письменник І. Смажевський, переробляючи відомий мотив про лиса назвав свого героя *Микитою* [3, с. 28]. Саме ці два письменники показали у порівняннях авторський підхід щодо вказаного персонажа. Так, І. Франко в казці «Лис Микита» характеристику головного персонажа подає: 1) через внутрішній стан: *Лис іде, як мокра курка, Вовк Неситий ззаду штурка, а Медвідь веде за шнур* (3, с. 37); 2) психічний стан: *І потюнав Лис мій гладко. Смирний, тихий, як ягнятко, при торбині, з костуром* (3, с. 58); 3) хитрість: *Аж тут раз стук-стук до брами: в волосянци перед нами став Микита, як монах, повітав нас благодаттю* (3, с. 14); *Скочив Лис одного маху; бач, і внав посеред шляху, мов здохлий, простяг лапки* (3, с. 12); 4) агресивність: *Та Микита, вже не глухий, силу всю зібрав докупи, мов кліщами горло тис* (3, с. 100); 5) лякливість: *А задравши хвіст, як міг, драпнув в дірку та до ліса. а лісами, мов від біса, просто в царський двір прибіг* (3, с. 27). І. Манжура в казковому творі «Казка про хитрого Лисовина» створює за допомогою порівняльних конструкцій образ лиса і показує такі його вади: 1) хитрість: *Скоро, як все вони те прочитали, Лис свою торбу на плечі іскинув; сльози ж, о боже, з очей так і ринуть, мов з покайної справді печали* (1, с. 319); 2) зухвалість: *Лис тому й радий, на ворогів погляд кинув, мов пан який, призро-сміленько* (1, с. 307), *Лисові ж наче про те і байдуже, жваво іде, поглядає ізгорда, мов він царенко який, а не пройда, так-то прикинувся ловко він дуже* (1, с. 300). Отже, ми помічаємо, що в зазначених казках ЛИС постає перед нами у протиставній подобі, то *як пан, мов царенко* (І. Манжура), то *як мокра курка* та *як монах* (І. Франко).

У інших казках І. Франко звернув увагу на лисячий хвіст: *... а хвіст у нього – не хвіст, а щось таке величезне, а важке, мов довбня, і також колюче* (4, с. 76); *Ще вчора він був добрим знайомим нашого Микити, але тепер, побачивши нечуваного синього звіра, всього в колючках та з таким здоровенним, мов із міді вилитим хвостом, він аж завив з переляку, а отямившись, почав утікати, – ледве хлипає* (4, с. 76); *Побачивши Лиса, як він гордо марширує попереду війська з хвостом, мов свічка, піднятим у гору* (2, с. 46–47).

Крім того, популярним у використанні є й персонаж **ЛИСИЦЯ**, хоча переважають лексеми *лисичка* або *лисичка-сестричка* (Грінченко,

Дніпрова Чайка, Пчілка, Франко), а також *лисеньята Міцько і Міна* (Франко «Лис Микита»). Для літературних казок, як і для народних, характерне вживання традиційних засобів образності, а саме: іменникових епітетів-прикладок типу *лисичка-сестричка* [1, с. 52], а Н. В. Грицак відносить ці явища до фразеологічних сполук [2, с. 50].

Образ **ВОВКА** є не менш популярним. Його використовували у казкових текстах Франко, Руданський, Пчілка, Дніпрова Чайка, Карпенко, Романова. Звично, маємо на позначення лексему *вовк*, але іноді вона подається з прикладкою *вовчик-братик* та *вовчик-гульвіса* (Грінченко). У Франка та Манжури цей персонаж існує лише в парі з **ВОВЧИЦЕЮ** і має визначене ім'я, яке вказує на його колір (*Вовк Сіроманець, Сіра Вовчиця, сірий вовк*), або на фізичний стан (*Вовк Неситий*). У казках Франка про тварин *вовк Неситий* взятий письменником з українського фольклору, у якому ця назва здавна закріплена за окремими тваринами [3, с. 28–32]. Зокрема щодо **ВОВКА** використано такі порівняльні описи: *Тішиться Сірий, неначе маненький* (1, с. 297), *Вовк Неситий нахиляєсь, до копита призираєсь, – ех, як фрасне шкапа враз, як у лоб не вїдить просто, а була підкута остро, – то мій вовк, мов свічка, згас* (3, с. 71), *Озирнувся – аж Вовк вже тут: наче чорна хмара люта, виступає з-між рядів; аж зубами він скрегоче, мов свічки, блищать очі – так з кістками би Лиса й з'їв* (3, с. 97). Отже, казкові персонажі Лис та Вовк в літературній казці ХІХ століття створювалися під впливом тих художніх засобів, які були характерними для української народної казки. Але в змалюванні їх кожен майстер художнього слова подавав свої, індивідуальні характеристики цих персонажів залежно від авторської постанови твору.

Література

1. Бріцина О. Ю. Неповторність мови народної казки / О. Ю. Бріцина // Українська мова і література в школі. – 1983. – №5. – С. 48–54.
2. Грицак Н. В. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць казкової спадщини / Н. В. Грицак // Українське мовознавство. – К. : Либідь, 1990. – Вип.17. – С. 49–53.
3. Закревська Я. В. Фольклорна мовно-стилістична традиція в казках І. Франка / Я. В. Закревська // Українська мова в школі. – 1957. – №4. – С. 28–32.
4. Одарченко О. Казка // Енциклопедія українознавства / Гол. ред. проф. В. Кубійович [Репринтне відтворення видання 1955-1984 рр.]. – Львів : Молоде життя, 1994. – Т.3. – С. 919–921.

Використані джерела

1. Манжура І. Казка про хитрого Лисовина і про других звірів та про те, що він їм, а вони йому коїли / І. Манжура // Манжура І. Вибрані твори. – К., 1961. – С. 272–325.
2. Франко І. Королик і Ведмідь // Франко І. Коли ще звірі говорили / І. Франко. – К. : Веселка, 1976. – С. 41–48.
3. Франко І. Лис Микита // Франко І. Твори : у 20-ти томах : Т.12 : Поеми / Ред. Тома : О. І. Білецький, Д. Д. Копиця. – К. : Держ. вид. худ. літ., 1953. – 570 с. – С. 7–101.
4. Франко І. Фарбований лис // Франко І. Коли ще звірі говорили / І. Франко. – К. : Веселка, 1976. – С. 72–81.